

EGY BALLADAKUTATÁS ORVOSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI

Zsuzsanna LANCZENDORFER¹

ABSTRACT

The topic of this lecture is the realistic elements of a murder in Pér from medical point of view. The true story and the ballad that grew from it are based on a 19th century murder whose victims were two poultry trader women. The story was preserved not only by oral tradition, but it also appeared in the local media and in the trashy literature of the time. As the hanging of one of the two criminals did not succeed causing legal problems. The research was a matter of special, medical interest as well. Since the executed murderer 'woke up' because of a then unknown 'electric machine' of the famous Hungarian physicist Ányos Jedlik, the defibrillator. Both the news and its consequences appeared in the local (Győr News, Our Homeland) and the national press (Independence, Hungarian Themis, Medical Weekly Paper, Pest Journal, Sunday News). In my presentation I am going to show the medical documents I found during my research (report on a post-mortem examination, medical experts' opinion) writings, and the instruments applied during the story.

KEYWORDS

Folklore, research of ballads, data of medical history, history of press

BEVEZETŐ

Előadásom egy helyi (kisalföldi, péri) gyilkosságballada kapcsán talált orvostörténeti dokumentumokat, eszközöket mutatja be.² Az igaz történet³ és a belőle született ballada⁴ egy XIX. századi rablógyilkosságról szól, amelynek áldozata két fiatal asszony. A gyilkosság-történethez egy másik történet is kapcsolódik, ugyanis az elkövetők egyikének, Takács János-

¹Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna (PhD), Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, egyetemi docens, néprajzkutató, lzszusa@atif.hu

²A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

³A színhagyományban élő igaz történeteket terjedelmi okok miatt nem közlöm.

⁴„Híres péri országúton mi történt:

Két pándorfí tikászasszonyt megölték.

Ezek voltak: Takács János, Gede Pál,

Kiszáradnak érte majd a bitófán.”. Gyűjtötte: Polgár Kálmán, 1996. Pér. A balladát megtaláltam még Vikár Béla népzenei gyűjteménye című könyvben, SEBŐ 2006. 91. Szövegforrás: 20/166; Szövegkezdet: Tudjátok-e, Pér-Táplán közt mi történt?; Helység: Pápa. Matalics József iparos énekelte, valamint Sebő Ferenc (szerk.): Vikár Béla népzenei és népköltési gyűjteménye. DVD, Hagyományok Háza, 2009. A szövegeket gondozta, a jegyzeteket és szómagyarázatokat írta: Küllös Imola, MF szám: 0060C, ZI: 20/166., KI: 01/168.

„Tudjátok-é, Pér-Táplán közt mi történt?

Két pándorfí asszonyokat megölték.

Ezék voltak: Takács János, Gede Pál,

Mégszenvednek érte ja za akasztófán.

60.c/ Takács Jánost fölötötték, de meg is halt,

Göde Palit is felhúzták, az odasz..t.

Hanem azért mindegy volt a sz..ása,

Így is, úgy is megmentődött halála.” A győri Xántus János Múzeum hangtárában is találtam egy balladaváltozatot, Mecsérről, amelyet Várayné Bíró Ibolya gyűjtött 1971-ben: XJM. NH. 60. 71. Bogár Ferenc, szül.: Mecsér, 1898.

nak⁵ akasztása rosszul sikerült, így ez jogi problémát okozott. A történetnek orvostörténeti kuriózuma is lett, mivel a kivégzett gyilkoson orvosi kísérletet hajtottak végre az akasztás napján, 1880. április 14-én, aminek hatására Takács János „feltámadt”.

Eseménytörténeti források, adatok

A történetet nemcsak a szájhagyomány műfajai (ballada, igaz történet) őrizték meg, hanem megtalálható ponyván⁶ is. Először Békés István könyvében leltem rá a ponyva bemutatására, majd az eredetét is megkerestem az Országos Széchényi Könyvtárban. A debreceni névtelen ponyvafüzet szerzője a történetet két strófával summázza:

„Csuda esett Győr városba’, nagy csuda:

Takács Jánost vitték szörnyű halálra.

Kötelet is tettek már a nyakára,

Azt hitte már mindenki, hogy meghala.

Felboncolták volna már a holttestét,

De az élet nem hagyta el még szívét.

Lassan-lassan magához tért, fölébredt:

Ez az eset Győr városban megesett.”

A ponyva közli, hogy „nehéz helyzetbe került a bíróság”, valamint „orvosok, jogászok tanácskoztak egész éjen át nem csak Győrben, hanem Budapesten is, ahová Takács János feltámadásnak híre a nap folyamán megérkezett.” Beszámol arról, hogy átszállították Takács Jánost a kórházba, és ápolásban részesítették, mivel felakasztása estéjén idegrohamot kapott, az ápolókra támadt, ezért kényszerzubbonyt húztak rá. A ponyva utolsó részében, „A feltámadás”-ban olvashatjuk, hogy már a kórház udvarán észlelték „mint ha ez a halott egy keveset lélegzene”. Azt is megtudjuk, hogy a boncasztalt „vagy harminczan állották körül s majd halálra szörnyülködtek, mikor látták hogy a légzés mindég erősebb meg erősebb.”⁷ A ponyva megnyugtató végül az olvasót, hogy nem fogják másodszor is felakasztani, mert 24 óra múlva borzasztó kínok között meghalt.⁸ A ponyva írója „törvényszerű végzetnek” tekinti, mivel „a feltámadt rablógyilkos ugyanis huszonnégy órával kivégzése után, rettenetes kínok között, s egyúttal véglegesen – kiszenvedett.”⁹ A péri szájhagyomány szerint, azonban nem istenítélet történt, hanem a hatósági emberek méreggel segítették át a „feltámadottat” a másvilágra.

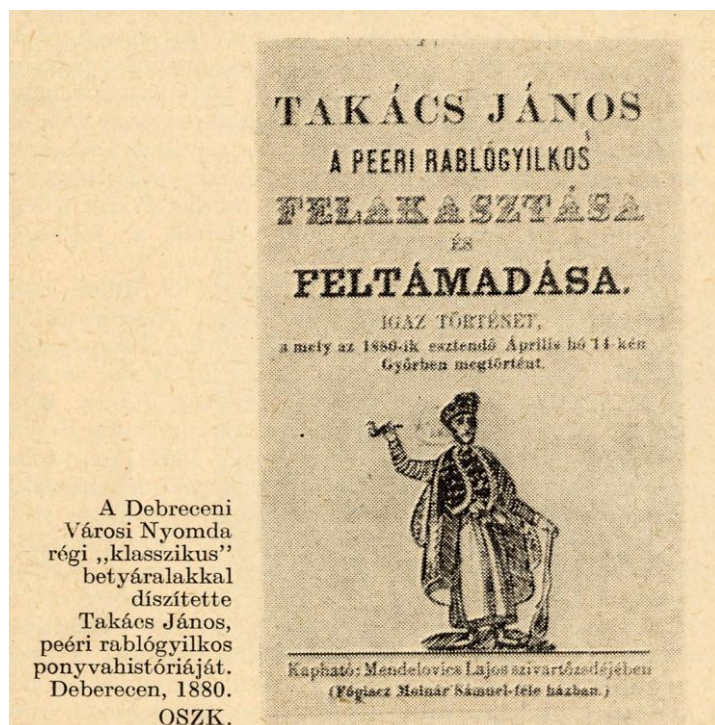
⁵Gede Pál a másik gyilkos, aki a börtönben meghalt.

⁶„Takács János A péri rablógyilkos felakasztása és feltámadása. Igaz történet, amely az 1880-ik esztendő Április 14-kén Győrben megtörtént.” Országos Széchényi Nyomda továbbiakban: OSZK, Debreceni Városi Nyomda, 1880. Ponyva ismertetését lásd: LANCZENDORFER 2009. 111-128.

⁷OSZK. 392 (74/133). 6.

⁸OSZK. 392 (74/133). 7.

⁹BÉKÉS 1966. 361.

I. ábra: Ponyva

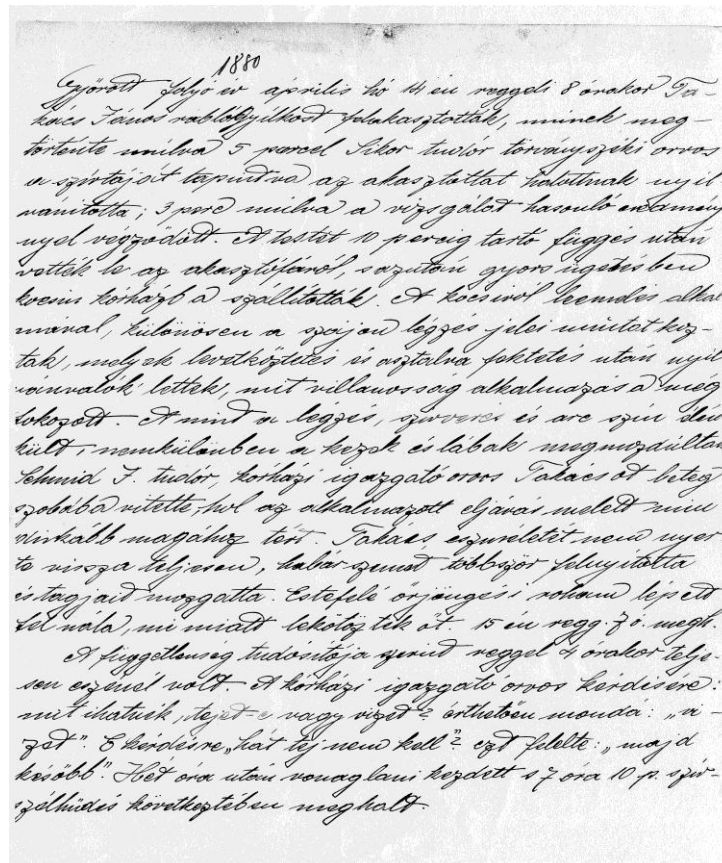
A levéltári forrásokban¹⁰ is ráakadtam az orvosi szenzációra. A Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárban megeltem Takács János börtönkönyvét. Itt olvashatjuk, hogy különös ismertető jegye is van: „*jobb lapockán és a nyakon balrul sebhely*”. Rablógyilkosság vádjával Péren 1878. december 2-án tartoztatták le. Jogérvényesen kötél általi halálra ítélték. „*Kivégeztetett 1880 ápril 14 reggel 8*” órakor. A „*megjegyzések*” rovatban pedig arról kapunk információt, hogy 1878 december 7-én „*betegsége miatt óvárra*¹¹ és ismét 2szer ide lett kísérve.”¹² A börtönlapok között egy aláírás nélküli 1880-as datálású jegyzőkönyvet is találtam, amely az akasztás és az „újra éledés” körülményeiről számol be részletesen. Ebből megtudtam, hogy Sikor nevezetű volt a törvényszéki orvos, aki akasztás után öt perccel megállapította a halál beálltát. Három perc múlva ismét erre a véleményre jutott. Tíz percnyi függés után „*gyors ügetésben*” a kórházba szállították a halottat. A kocsiról leemelve légzés jelei mutatkoztak, amit „*a villamosság alkalmazása még fokozott*”. Schmidt József kórházi igazgató orvos erre betegszobába vitette. „*Estefelé őrzöngési roham lépett fel nála, mi miatt lekötözték őt.*” Az írás egy újabb forrást is közöl: a Függetlenség című lapot, illetve annak tudósítójának információját, miszerint 15-én reggel 4 órakor teljesen eszénél volt és vizet ivott. Sőt a kórházigazgatóval folytatott beszélgetést is lejegyzí. Hét óra után azonban vonaglani kezdett és 7 óra 10 perckor „*szívszélhűdés*”¹³ következtében meghalt. Az íráson látszik, hogy a Függetlenség című lap információját később írták rá a papírlapra.

¹⁰Takács János börtöntörzskönyve, valamint egy jegyzőkönyv, amely az akasztás és az „újra éledés” körülményeiről számol be részletesen. In: Győr- Moson- Sopron Megye Győri Levéltára (továbbiakban: GYMSM: GYL). VII. 5. A Győri Kir. törvényszéki fogház iratai. 100-as törzskönyvszám. Ezek közlését lásd: LANCZENDORFER 2009. 706-714.

¹¹Mosonmagyaróvár

¹²GYMSM: GYL. VII. 5. A Győri Kir. törvényszéki fogház iratai. 100-as törzskönyvszám.

¹³A szívszélhűdés más néven szívhűdés. A hűdés régi magyar szó, jelentése paralízis, azaz idegrendszeri zavar okozta bénulás.

2. ábra: Jegyzőkönyv

Dr. Petz Aladár kórházigazgató főorvos Győr Szabad Királyi Város Szentháromság Kórházának Multja És Jelene című könyvében olvashatjuk¹⁴: „Itt kell megemlítenem azt szokatlan törvényszéki orvostani esetet is, amelyet Kenyeres Professzor is ismertet tankönyvében (436-ik old.), s amely az 1858. évi bostoni eset¹⁵ mellett kórházunkban esett meg. Az 1880. ápr. 14-én két nőnek meggyilkolása miatt kivégzett, s 10 percig bitófán függött Takács János 25 éves legényen, miután a beállott halált a kivégzésnél jelen volt törvényszéki orvos, Dr. Sikor József¹⁶ konstatálta, s annak teteme az újvárosi kórház halottas kamarájába szállítatott, Bierbauer Lipót bencés tanár hatósági engedéllyel villamos kísérleteket óhajtott ott rajta elvégezni. Legnagyobb konsternációra a kivégzetten röviddel a halottas kamrába való beszállítás után életjelenségek mutatkoztak, mire az ügyészség haladéktalan értesítése mellett Schmidt József sebész-gondnok élesztési kísérletekbe kezdett. Ezekre a kivégzett magához is tért, azonban másnap reggel 7 órakor tüdővizenyő tünetei között mégis meghalt. A megejtett törvényszéki sectio a halál okául „véres agyhüvést” állapított meg. A balul sikerült akasztás magyarázata az is lehet, ahogy a delikvesnek kiterjedt nyaki lymphomái voltak, amelyek a köztél stranguláló hatását mérsékelték, s elég súlyos agyi elváltozások okozása mellett csak tetszhalált eredményeztek.”¹⁷ Petz szerint tehát azért szállították Takács Jánost az újvárosi kórház halottas kamrájába mert Bierbauer Lipót villamos kísérleteket óhajtott ott rajta elvé-

¹⁴Köszönöm Barla Ferenc fizikusnak, hogy felhívta a figyelmemet Petz Aladár és Horváth Árpád könyvére.

¹⁵Petz lábjegyzetben megjegyzi, hogy „A bostoni esetnél a sectionál észleltek még szívmozgásokat.” PETZ 1929. 190.

¹⁶„Sikor József, Dr. Született: Révfülöpy, 1827. február 6. 1858-ban Győrbe jött, ahol törvényszéki- és fogházorvos, a Győri Jogakademián a törvényszéki orvostan tanára.” In: BICZÓ 2006. 68.

¹⁷PETZ 1929. 191.

gezni. Lábjegyzetben megjegyzi azt is, hogy: „*E fatális kísérletnél használt Rumkorff-féle készüléket a pannonhalmi Szent Benedek-rendi főapátsági kolostor muzeuma őrzi.*”¹⁸ A balul sikeredett akasztás, a tetszhalál okaként az érintett nyaki lymphomáit okolta, amelyek a kötélsztranguláció hatását mérsékeltek. Mosolyt fakasztó az a megjegyzés, hogy „*Az ujjvárosi polgárok nézete szerint a felébredés oka a kriminális rossz ujjvárosi «flaszter» volt, amelytől még a halott is feléled...*”

Kenyeres Balázs¹⁹ Törvényszéki Orvostan című könyvében, Az ember élete elleni bűntettek és vétségek alcímű harmadik kötetben megtaláltam az utalást a győri esetre. „*A szív működés akasztáskor rendszeren jó ideig, több perczen át megmarad. Egy kivégzés alkalmával csak 7 perc elteltével állapítottam meg annak végleges fennakadását. Körülbelül ugyanezt az időt állapították meg más észlelők is. Ezen belül megvan a felélesztés lehetősége is, sőt – tekintettel arra, hogy esetleg a már megállott szív is esetleg új életre lehet kelteni – egy ideig még a szív megállása után sem zárhatjuk ki határozottan a felélesztés lehetőségét. A hosszabb idő eltelte dacára feléledést illetőleg példát szolgáltat a II. k. 437. lapján említett bosztoni és győri kivégzés.*”²⁰ Az első kötetben újabb adalékot olvashatunk a kivégzés és halál megállapításának menetéről és az újraélesztés körülményeiről: „*A halott megérkezésekor az összegyűlt orvosok életjelenségeket észleltek; erről értesítették a kir. ügyészt, a ki maga is megjelent a kórházban és megállapította, hogy T. «automataszerűleg lélegzik és lábujjait időként mozgatja.» Az orvosok 9 óra után élesztési kísérleteket végeztek, a melyek folytán az illető magához tért, de másnap reggel 7 órakor tüdővizényő tünetei között meghalt.*” Kenyeres Balázs az április 16-án végzett boncolás eredményeit is közli: „*A nyaknak baloldalán egy lúdtojás nagyságú – hátra egészen a nyakcsigolyáig, előre és fölfelé közel a bal kulcsontig terjedő kemény daganat van, melynek közepén egy 2 1/2 centiméter mély bemetszés létezik, mely több napokkal, a kivégeztetés előtt műtét által hozatott létre, ebből véres nedv szívárog. A nyak jobb oldalán az állkapocs alatt, egy galambtojás nagyságú mirigydaganat.*”²¹ Feltehetően a börtönkönyv „*betegsége miatt óvára kísérve*” bejegyzése erre a betegsége és műtétre vonatkozott. Kenyeres Balázs az április 16-án végzett boncolás eredményeit is közli.

Horváth Árpád: A megkésített világhír című könyve még izgalmasabb történetet nyújtott számomra. Azt írja, hogy két „*parndorfi asszony*” gyalogosként tért be a péri kocsmába és ott éjszakáztak. A részletes, regénybe illő elbeszélés szerint csak reggel indultak hazafelé. Egy patak hídjánál két rabló azonban megölte őket, és Táp község kocsmájában folytatták a mulatozást. Halálra ítélték őket és a „*győri vármegyeház hátsó udvarán mindkettőt akasztással kivégezték.*”

¹⁸PETZ 1929. 191. Megjegyzem sajnós a gép nincs ott, de a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Jedlik Ányos Emlékiállításán lefotóztam egy ilyen gépet. Köszönöm dr. Várszegi Asztrik főapát úr, Horváth Dori Tamás perjel úr, Mayer Farkas atya és Panykó János fizika tanár úr segítségét!

¹⁹„Kenyeres Balázs, orvosdoktor, egyetemi tanár, szül. 1865-ben Brassóban; orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, a hol 1888 végén egyetemes orvosdoktorrá avattatott. Ugyanezen évben gyakornok lett a törvényszéki orvostani intézetnél, majd második, illetve első tanársegéd. 1893-94-ben a törvényszéki orvostanból magántanári képesítést nyert; a következő tanévben pedig a kolozsvári egyetemhez a törvényszéki orvostan tanárává neveztetett ki.” In: SZINNYEY 1899. 27.

²⁰KENYERES III. kötet, 1911. 8. Megjegyzem nem a II. kötetben, hanem az I. kötetben található 436-437.

²¹KENYERES I. 1909. 437.

3. ábra: Az egykori Szentháromság Közkórház

4. ábra: Kivégzőhely az egykori vármegyeházán

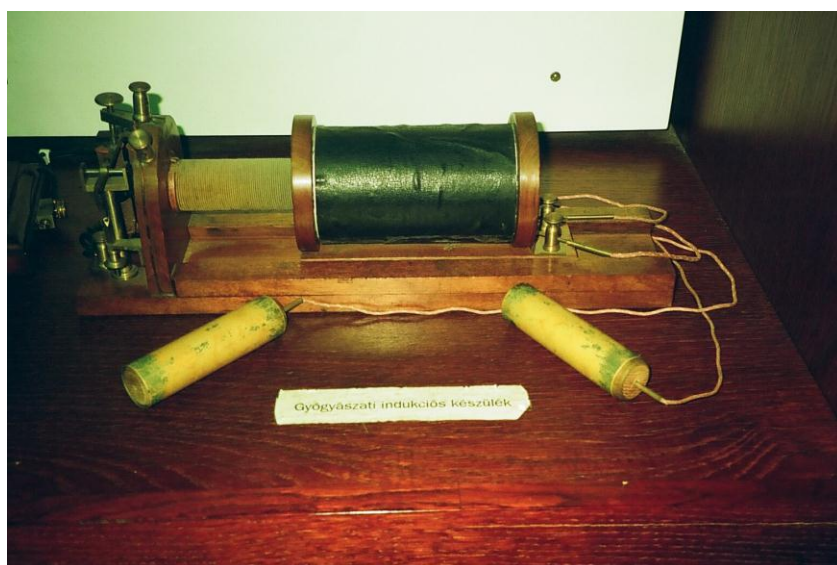
A gyilkosok nevét nem közli, – csak „két pénzfogyott péri legényt” említ – , Sikor orvos nevét azonban igen. A könyvben szerepel még egy nagyon izgalmas párbeszéd, amelyet Jedlik Ányos és tanítványa Bierbauer Lipót a bencés gimnázium fizika tanára között zajlik. Bierbauer közli Jedlikkel, hogy holnap a kivégzés után a holttesteket „megvillanyozza”. „A nagy mágneselektromos géppel előbb alacsonyfeszültségű áramot vezetek a testbe, azután a Ruhmkorff-induktorral nagyfeszültségűt.”²² Jedlik nem helyesli ezt, és azzal érvel, hogy mi lesz, ha az akasztott ember feléled, „újból kivégezteti?” Szerinte ez a papi hivatással sem összeegyeztethető. Jedlik megtiltja neki, hogy az ő általa tervezett géppel, ily módon kísérletezzék. A könyvrész leírja az újraélesztést és az utána keletkező „gondot”, mármint azt, hogy mit tegyenek a feléledt gyilkossal. Megtudhatjuk azt is, hogy I. Ferenc József hozza meg a végle-

²²HORVÁTH Árpád 1980. 200.

ges döntést: „elégseges ha valakit egyszer kivégeznek, ha lehet tartsák életben.”²³ Az írás szerint Jedlik a volt tanítvánnyal tettéért egy életre összeveszett. Bántotta, hogy az ő gépével éllesztette újra a gyilkost. Mivel azonban induktor is volt a halottas kamrában akkor, azt tervezítették el, hogy ez volt az a gép, amely a „feltámadást,” okozta. Horváth Árpád utal a Petz könyvre, amely az esetet említi, de hozzáteszi, hogy neki azt is elmondta a sebészorvos, hogy „Jedlik-féle gép árama rázta fel a tetszhalottat”.²⁴

A Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Jedlik Ányos Emlékkiállítás katalógusában olvashatjuk a nagyfeszültségű technika című fejezetben: „Amikor Jedlik elkezdett ezzel a témával foglalkozni, mindössze néhány kis gép létezett. Magyarországon ő mutatott be 1841-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésén elsőként egy orvosi célokra felhasználható induktort. Ezzel a készülékkel vette kezdetét a villamosság gyógyászati alkalmazása, az elektroterápia. A későbbiekben Jedlik a tekercsek módosításával tovább tökéletesítette a szikrainduktort. Elgondolása, hogy az induktor nagyfeszültségű tekercsét kúpos résztekercsekből állítsa össze, korának mérnöki csúcsteljesítménye volt. Tekercselő gépének csak vázlata maradt ránk. A tervezett készüléket Jedlik valószínűleg nem építette meg, mert 1871-ben sikerült Párizsból egy nagy Ruhmkorff-induktort vásárolnia.”²⁵

Mayer Farkas atya információja szerint Vekerdi László Jedlik találmányának tartja, bár a név másra enged következtetni. „De a név mutatja, hogy eredetileg Rühmkorff nevű német mechanikus Párizsba vándorolt, és ott franciásan írta a nevét. Ő készített kitűnő ilyen szikrainduktorokat, ezért is tapadt őhöz ezek eredete is. Valóban Than Károly, a pesti kémia professzor vett tőle egy komoly nagy gépet. Jedlik kölcsönkérte tőle, és a kipróbálás után ő is vett egyet Ruhmkorff-tól”. Az atya melléketként elküldte nekem Jeszenszky Sándor egyik cikkéből vett gép fényképét.²⁶

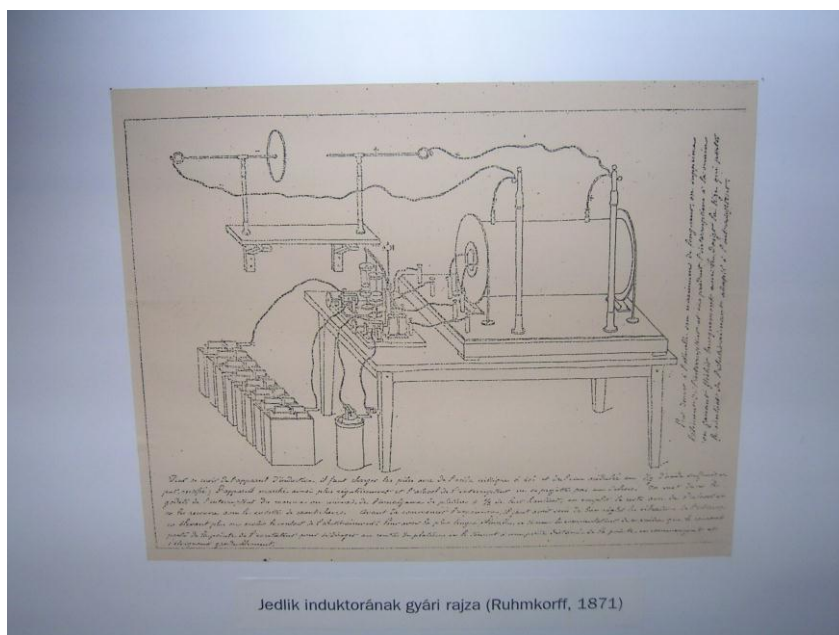
5. ábra: Gyógyászati indukciós készülék a kiállításon

²³HORVÁTH Árpád 1980. 202.

²⁴HORVÁTH Árpád 1980. 202. Megjegyzem, Horváth Árpád a kutatott témára vonatkozó írása több pontban eltér a valóságtól: szerinte mindkettő gyilkost felakasztották, és két gyilkoson tervezett kísérletet említ.

²⁵SZALÓKY 2007. 12.

²⁶Köszönet Mayer Farkas atyának az értékes adatokért! Az atya tréfásan megjegyezte levelében: „Hogy milyen ballada lehet az, amiben Ruhmkorff-féle gép szerepel, el sem tudom képzelni?”

6. ábra: Jedlik induktorának gyári rajza

Halbritter András kollégám hívta fel a figyelmemet Balogh János: Egy 100 éves altatógép című tanulmányára, amelyben egy 1774-es adat van az elektromos újraélesztésről: „Az elektromos készülék egyik sarkát a nyúltagyi, másik sarkát a gyomortájra tették. A leírás szerint az áram hatására a szív rögtön működni kezdett, a gyermek lassan magához tért. (Royal Human Society 1774-es regiszterében 3 éves gyermek elektromos shockolással történő újraélesztéséről ír.)” Megjegyzi, hogy: „ezek a közlések azonban a magyar orvosi társadalomban nem keltettek visszhangot.”²⁷

Ferenczy Viktor Jedlik Ányos életéről és alkotásairól szóló könyvében azt írja, hogy „Jedlik volt az első, aki hazánkban az induktort bemutatta és orvosi célokra ajánlotta.”²⁸

Horváth Gábor Kis győri kalauz könyvében más megközelítésben, és más évszámmal találtam utalást a kísérletre: „Az udvaron börtöncellák sorakoztak, és egy eldugott szegletben vesztőhely is volt. Emlékezetes marad egy 1874-es kivégzés, amikor a már felakasztott elítélten Jedlik Ányos, a neves feltaláló tanár elektromos kísérletet végzett, minek következtében a megállt szívű ember magához tért, és még 24 óráig élt. A kísérlet tulajdonképpen a később az egész világon elterjedt újraélesztő elektrosokk első próbája volt.”²⁹ A hasonló szövegre litem Valló István 1930-ban kiadott könyvében: „A Megyeháza a régi Szent Ferenc rendi zárda és Szt. István vértanú temploma helyén van. Az udvar mai átalakított formájában is magán viseli még a zárda udvarnak némi nyomát. Az udvaron keresztül a régi börtönökhöz érünk, hol egy hátsó udvar van, mely a vesztőhely volt. Mellette siralomház. Itt történt meg az az 1874-es híres kivégzés is, melynél a delikvensen az akkori fizika-tanár a zseniális Jedlik Ányos elektromos kísérleteket végzett, még pedig oly eredménnyel, hogy az akasztott ember magához tért és még 24 óráig élt.”³⁰ Egy másik könyvben szintén pontatlan adatokkal találkozhatunk: „1874-ben a magyar tudós egy hátborzongató kísérlettel kápráztatta el győri csodálóit. A Liszt Ferenc utca 13. szám alatt álló egykori megyeháza mellett akkoriban néhány cella és

²⁷BALOGH 1973. 228. Köszönet dr. Halbritter Andrásnak az értékes adatért!

²⁸FRENCZY 2000. 46.

²⁹HORVÁTH Gábor 2004. 49.

³⁰VALLÓ 1930. 101.

egy kivégzőhely is működött. Jedlik egy ott felakasztott bűnöző szívverését indította újra egy elektromos szerkezettel, aki még egy napig életben maradt. Törött gégeje megakadályozta abban, hogy szavakba öntse érzéseit a korabeli defibrillátorral kapcsolatban, de legalább a villamosszéket már nem tudták rajta tesztelni.”³¹ A dokumentumokból kiderül³², hogy az kivégzés dátuma 1880 április 14, valamint Jedlik nem volt jelen, sőt, tiltakozott, hogy rablógylilkoson próbálják ki a gépet: „Nem szeretem az ilyesmit – mondta Jedlik elgondolkodva. – Rendtárs úr nem orvostudós, nem biológus, különben is mit fog csinálni, ha valamelyik halott életjelet mutat? Vagy netán életre kel? Újból kivégezteti? Nem, papi ember ne foglalkozzék ilyennel.”³³ Horváth Árpád könyve utal arra is, hogy Jedlik találmányait a tanítvány mellőzte az 1880-ban kiadott fizikakönyvből: „Jedlik és Bierbauer megromlott viszonya volt részbeni oka, hogy Jedlik neve háttérbe szorult a német feltalálók mellett.”³⁴

A korabeli sajtóban is megjelent ez a történet, illetve az ezt követő orvosi- és jogi viták. Így a helyi (Győri Közlöny, Hazánk), az országos (Függetlenség, Magyar Themis, Orvosi Hetilap, Pesti Napló, Vasárnapi Újság, Magyar Polgár³⁵) és nemzetközi (Neue Freie Presse, Székely Közlöny) lapokban is megjelentek az esettel kapcsolatos tudósítások.

A Győri Közlöny 1878 december 5-én megjelent számában „Borzasztó rablógylilkosság”³⁶ címmel adnak tudósítást az esetről. Az újságcikk már megnevezi a két áldozatot: Kindler Mária és Stodler Julia neudorfí illetőségű asszonyokat. A gyilkosság hajmeresztő kegyetlenségről árulkodott: „áldozatnak gégeje elvágva”, 52, illetve 40 késszúrás nyoma a testeken. A cikk végén ez áll: „Eddig két gyanúsított egyén fogatott be.” Az 1879. január 9-én megjelent lap „Törvényszéki csarnok” „A peéri rablógylilkosok bűnperének végtárgyalása” címmel már részletesen ismerteti a bűnesetet.³⁷ A cikk felsorolja és ismerteti a tanúk vallomását is. Sőt azt is közli, hogy a boncolási jegyzőkönyvet felolvasták és ezalatt, az egyik meggyilkolt lánya elájult. A cikk tudósít az ítéletről, a kötél általi halálról, amelyet a vádlottak „megrögzött gonoszságukhoz híven, buta közönnyel minden megindulás nélkül hallgatták.” 1880. április 8. számban tudósítást kapunk arról, hogy Kozarek Ferenc pesti hóhért „akasztás végett megrendelték” Győrben.³⁸ Ugyanitt egy másik cikkben pedig közlik, hogy Takács János „Magyar-Óvárról” szombat este hozták meg. A Mosonmagyaróvári Levéltár erre az időszakra vonatkozó Ápolási Törzskönyvei sajnos elvesztek.³⁹ A mosonmagyaróvári Karolina Kórház történetét bemutató könyvben azt olvashatjuk, hogy a legsűrűbben előforduló kórokozó Moson megyében a „morbus hungaricus”-ként emlegetett tüdőgümőkór volt, amely akkor népbetegségnek számított.⁴⁰ Lichthammer Józsefné az ott dolgozó főápolónő elmondása szerint „abban az időben tbc-seket is kezeltek a kórházban.”⁴¹ Arra nem találtam adatot, hogy a győri börtönből is vittek ide rabokat, pedig Takács János börtöntörzskönyvében van egy ilyen bejegyzés.

³¹HEGEDŰS- SZABÓ. 2008. 78. Megjegyzem „a könyv helyi vonatkozásaihoz használt legfontosabb források” között szerepel Horváth Gábor említett 1998-ban kiadott könyve.

³²Jegyzőkönyv, börtöntörzskönyv.

³³HORVÁTH ÁRPÁD 1980. 200.

³⁴HORVÁTH ÁRPÁD 1980, 203.

³⁵Köszönet Péter Editnek, hogy felhívta a figyelmemet a Magyar Polgár című politikai napilap cikkeire!

³⁶Győri Közlöny a továbbiakban: GYK, 1878. XXII. évfolyam 98-ik szám, december 5-én. Köszönöm a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár dolgozóinak szíves segítségét!

³⁷GYK, 1879. XXIII. 3-ik szám, január 9-én.

³⁸GYK, 1880. XXIV. 29-ik szám, április 8-án.

³⁹Köszönöm Néma Sándor Igazgató úr, Beregszászi Balázs és Hegedüs Zoltán levéltárosok segítségét!

⁴⁰POÓR Ferenc- THULLER István (szerk.) 2010. 47.

⁴¹Lichthammer Józsefné, szül.: Kalmár Margit, Mosonszentmiklós, 1927. Köszönet az értékes adatért!

GYK 1880. április 15-i⁴² száma két oldalon is taglalja Takács Jánossal kapcsolatos híreket: („*Takács János kivégeztetése: A bűntény. Az ítélet kihirdetése. A siralomházban. Takács János feltámadása*”). A cikk tudósít arról, hogy „*Gede Pál időközben elhalálozott*”. Közli azt, hogy az elítélt mit csinált a siralomházban. Például: nagy étvágya volt, halála előtt 5 nappal kérte adagjának emelését. Megtudjuk, hogy „*börtöngörvély*”⁴³ hatalmasodott el rajta. Az utolsó rész a „*feltámadást*” részletezi. Szövege szinte megegyezik a börtöntörzskönyvben talált jegyzőkönyv szövegével. A lapzárta közli, hogy „*a délután folyamán görcsös örvényes roham fogta el*” és „*érverése*”: 135.” Április 18-i szám⁴⁴ részletesen taglalja „*a szomorú hírnévre vergődött undok rablógylkos*” utolsó óráit, és a boncolási jegyzőkönyvet. Április 22-i szám⁴⁵ arról számol be, hogy bécsi orvosi társulat rendkívüli közgyűlést szervezett a győri eset miatt. Billroth hírneves orvos hasonló eseteket sorolt fel és megállapította, hogy az orvost nem lehet okolni a történetekért. 1880 június 10-i számban⁴⁶ „*A győri kivégzés epilógja*” címmel jelent meg hír, amely arról tudósít, hogy az „*igazságügyminiszter*” foglalkozik a törvényszéki orvos felelősségével.

A GYK mellett a Hazánk című helyi lap ad még hírt az esetről. 1880. április 14-i „*Takács János rablógylkos utolsó órái...*”, 1880. április 17-i szám három cikket is közöl: „*Az akasztásról...*”, „*Szomorú nap...*”, „*Takács János feltámadása...*”, és az 1880. április 24-i szám „*Akik két halált haltak...*”⁴⁷ címmel jelentet meg írást.

A győri esettel kapcsolatban a GYK 1880. május 20-i⁴⁸ írása egy nevetséges esetről is beszámol: „*A győri kivégzés következménye*” kezdetű írás elmondja, hogy egy csurgói öngyilkos embert nem vágtak le a kötélről, mivel emlékeztek a győri esetre, „*mondván egy óráig ott kell függenie*”, így a család szomorúságára szemük láttára az meghalt.

Az országos lapok közül az Orvosi Hetilap 1880. április 18-án megjelent huszonegyedik évfolyam 16. számában, – természetesen orvosi szempontból – olvashatunk az esetről. A cikk ismerteti az akasztást, és az újraéledés történetét. Mint írja: „*ezen eset igen különös, annál inkább, minthogy az eddigi tapasztalatok szerint az akasztottak eszméletüket csakhamar elveszítik, s úgyszólván rögtön akkor, ha a kötelék a gégesípot nyomja; még pedig annak elvesztése hamarabb bekövetkezik, ha a nyomás a gyűrűs porctól minél távolabb történik*”. A cikk arról is tudósít, hogy „*Takács nyakán daganatok voltak, melyek a légutak összeszorítását megengedték ugyan, a bolygidegek azonban valószínűleg csak annyira nyomattak, hogy izgatva lettek, mi a szívösszehúzódsok megállását eredményezte, míg azoknak teljes összenyomásakor a szív szaporábban ver. Amint pedig Takácsot az akasztófáról levették, a bolygideg az izgató nyomástól megszabadulván, újra működni kezdett, s a szívverés és a légzés ismét visszatért; a tüdőben és az agyban végbement változások azonban olyanok voltak, hogy Takács*

⁴²GYK, 1880. XXIV. 31-ik szám, április 15-én.

⁴³„Skrofulózis (görvénykor). Neve onnan ered, hogy ezen betegségnél a nyaki mirigyek néha igen tetemesen megduzzadnak, mi által az egész nyak megvastagszik, rövidebbnek látszik s így disznó (scrophulae a. m. disznócska) nyakára emlékeztet. S. igen gyakori jelenség, mindazonáltal elég számos esetben a S. nem öröklött, de szerzett bántalom. E tekintetben különösen a kedvezőtlen egészségügyi viszonyok s célszerűtlen táplálkozás stb. azon tényezők, mik a S. fejlődésének kedveznek.” In: A Pallas Nagy Lexikona. XV. kötet, Budapest, 1897. 36. Találtam arra is adatot, hogy újszülött gyermek esett a kór áldozatává. In: Lancendorfer–Gülch Csaba: A vérző lilium. Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében. 2003. 39-40. Horváth Árpád könyvében is szerepel, hogy „a kivégzett huszonöt éves legény görvénykórban szenvedett, nyaka erősen megvastagodott, az okozta, hogy a kivégzés nem sikerült.” In: HORVÁTH 1980. 202.

⁴⁴GYK, 1880. XXIV. 32-ik szám, április 18-án.

⁴⁵GYK, 1880. XXIV. 33-ik szám, április 22-én.

⁴⁶GYK, 1880. XXIV. 47-ik szám, június 10-én.

⁴⁷HAZÁNK. 1880. I. évfolyam, 30. szám, április 14., 1880. I. évfolyam, 31. szám, április 17., 1880. I. évfolyam, 33. szám, április 24.

⁴⁸GYK, 1880. XXIV. 41-ik szám, május 20-án.

életben nem maradhatott.”⁴⁹ A cikk írója megjegyzi, hogy ez csak feltételezés, mert hiteles és elegendő adatuk egyelőre még nincs. Hivatkozik még a „Hon” nevű lap 17-i sürgönyére, amely közli a boncolási jegyzőkönyvet.

A másik szaklap, a Magyar Jogászgyűlés Napilapja, a Magyar Themis 1880. április 22-én⁵⁰ megjelent száma „A kik kétszer halnak meg” címmel ír az esetről. Az „S. S.” monogram alatt rejtőző író „jogi hullának” nevezi Takács Jánost, akit „véletlenül nem boncoltak szét azonnal,” akit „véletlenül villanyozási kísérletre használtak fel”. „Haláltáncot járnak századunkban az elevenen eltemetettek, a szétdaraboltak százazrei”- írja. Az ironikus hangvétel még fűszerezi a következő megállapítás: „Nem hihet többé az orvosnak a bíró.” Ezután több hasonló esetet idéz, például a 1840-es évekből Stahl pesti orvos esetét, aki midőn az akasztott gyilkos hasát felvágta, az felegyenesedett. Az orvos erre „egyszerűen levágta az asztalra és folytatta öldöklő munkáját”.⁵¹ Egy másik eset szerint, az egyik alföldi városban a halál beállta megállapítása után ugrott talpra az akasztott, de consilium határozata alapján újból felakasztották. A cikk Rosenthal a bécsi egyetem tudós tanárának véleményére hivatkozik, miszerint a halálbeálltának megállapítása megbízhatatlan és fennállhat a tetszhalál lehetősége. Rosenthal szerint éppen ezért szükséges a „villanyozási próba.” A győri eset miatt új támogatója akadt ennek a véleménynek a híres Billroth személyében, aki számos hasonló esetet idézett a „bécsi orvosegyet” rendkívüli közgyűlésén. Az újságcikk felveti a halálbüntetés⁵² eltörlésének kérdését, sőt új érvnek nevezi a győri esetet. „A Takács eset alkalmas, hogy magára vonja az egész polgárosodott világ figyelmét!” Sorolja, írók, politikusok neveit, akik a halálbüntetés ellen szóltak (pl. Voltaire, Lucas, Lamartine, Victor Hugo, Eötvös, Szemere). Ugyanebből a cikkből tudjuk meg, hogy az ügyész ellenezte Takács „életbeviszahívását”. Elítéli a győri törvényszéki orvost is: „Vidéki Sikorok intézik el az élet-halál kérdését.” Az írás megállapítja, hogy „komoly tárgyilagossággal kénytelenek vagyunk felállítani azon tételt, miszerint halálbüntetésre ítélni ne szabad, mert halálbüntetést az eredmény bizonyosságával végrehajtani nem lehet”. Az írás egy másik kivégzési móddal is foglalkozik. A guillotint „barbárságára” hozza fel azt a tényt, hogy a kivégzettek fejei „szétharapdálták” azt a kosarat, amelybe hulltak, sőt arcuk órákon áttartó kínos vonaglásokot mutattak. Ezért ma, csak az akasztás lehet az elfogadott kivégzési mód - állapítja meg. A cikk írója szerint a „mult heti sajnós esetből új és hatalmas érv vonható le a halálbüntetés ellen.”⁵³ Erre a cikkekre hivatkozik a Győri Közlöny 1880. április 25-i száma.

Találkoztam személyesen és leveleztem dr. Sikor József dédunokájával, dr. Pák Zoltán Árpád hatósági főállatorvossal, aki elmondta, hogy az újraéledés történetét nagyanyától 55-60 évvel ezelőtt hallotta. Dédnagyapja dr. Sikor József abban az időben Győrben törvényszéki orvos, megyei főorvos volt.⁵⁴ Azt is elmesélte, hogy dédnagyapját „meghurcolták”, még „macskazenét” is kapott, és ez nagyon megviselte. Arról is van információja, hogy a híres bécsi professzor Billroth és az orvosi egylet felmentette, nem tartotta hibásnak dédnagyapját.

⁴⁹Orvosi Hetilap, 1880. huszonegyedik évfolyam, 16. szám, április 18. 371; 372.

⁵⁰Magyar Themis. A Magyar Jogászgyűlés Napilapja. Budapest. Megjelenik minden csütörtökön, a Magyar Jogászgyűlés tartama alatt naponként. Felelős szerkesztő: Dr. Fayer László. Magyar Themis, 1880. Tizedik évfolyam, 17. szám, április 22. 133; 134.

⁵¹Magyar Themis, 1880. tizedik évfolyam, 17. szám, április 22. 133.

⁵²Megjegyzem a halálbüntetés eltörlésének kérdéséről már Hang Ferenc könyvében is olvashatunk: „Mindezek-től eltekintve, fölhívom a T. Törvényszékek figyelmét a halálos büntetés igazságtalanságára, melyet a polgári u. n. tételes törvények ugyan kimondottak, de a természet örök törvényei tiltanak”, „... mert a büntetésnek nem a bosszúállás a célja, hanem a javítás.” In: Hang Ferenc: A törvényszéki teremből. Hazai és külföldi bűnesetek és fenyítő pörök gyűjteménye. I. kötet, Budapest, 1875. 11.

⁵³Magyar Themis, 1880. tizedik évfolyam, 17. szám, április 22. 134.

⁵⁴Győri kir. törvényszék névtárában is, mint törvényszéki orvos szerepel. In. Nagy –Győri Naptár az 1880. szököévre, tizenkettedik évfolyam, 63.

Ezt igazolja az a másik adat is, amit megosztott velem: 1882-ben Buzinkai nevezetű doktossal ismét egy akasztáson törvényszéki orvosként vett részt, és a hóhér Kozarek Ferenc volt ismét.⁵⁵

A Vasárnapi Ujság is foglalkozott az esettel. 1880. 16. számában a „*Mi ujság?*” rovatban olvashatunk erről. Az újság részletesen számol be a kivégzés utáni eseményekről. Említi, hogy „*előbb villamos kísérleteket tettek vele, s erre a halottnak vélt ember mozogni és hörögni kezdet.*” Idézik az orvos és Takács János közt lezajló párbeszédet is. A cikk írója szerint feléledésének az az oka, hogy rövid ideig függött a bitón, valamint skorbut betegség miatt a nyaka megdagadt, és ez nehezítette a kivégzést. Említ egy hasonló esetet is, amely Budapesten történt egy Madarász nevezetű kivégzettel, aki a „*bonczolás alkalmával görcsösen összerándult*”. Jogi szempontból érdekes az a megállapítás, hogy az „*új büntető kodex tudvalevőleg a kötél általi halál helyett a nyaktilót akarta életbeléptetni, de a főrendiház nem fogadta el.*”⁵⁶ A következő számban „*a. T. D.*” aláírással egy hosszú cikket közölnek „*A hóhér kötele. A győri eset alkalmából*” címmel. A cikk írója botránynak nevezi az esetet, s ígéri, hogy tájékoztatása tárgyilagos lesz, mivel sok mesés történet kering a nép körében.⁵⁷ A szerző bizonyára orvos, mivel szakszerű és nagyon részletes magyarázatot ad a tetszhalálra. „*Lappangó ingerlékenység*” jelenséggel magyarázza ezt. Arra is ad tanácsot, hogy mit kell tenni a tetszhalottal. Megállapítja, hogy az akasztás, tulajdonképpen egy fulladás, és ennek folyamatát részletezi. A feléledést a kocsi rázkódásának, majd a „*villamfolyam ingerlő hatásának*” tulajdonítja. Felteszi a kérdést: ki a hibás ez ügyben? Elsősorban a „*idő hosszúsága; 30 percnyi idő után, hogy a szív működés már nem érzékelhető – elég garanciát nyújt.*”⁵⁸ Véleménye szerint, töröljék el a halálbüntetést, hisz „*arra aki gyilkolt, alig lehet nagyobb büntetés az életnél.*” Némi humorral megjegyzi, hogy Takács életének legnevezetesebb része a halála utáni 24 óra volt, és bizony nagy gondot okozott volna a jogászoknak, ha tovább él, de a „*psychologusoknak*” azonban kitűnő kutatási alany és téma lehetett volna. Ugyan ebben a szám 274. oldalán dr. Sikor József győri törvényszéki orvos levelét közlik „*A híres győri kivégzésről*” címmel. Ő „*világhírű botránnyról*” ír, amelyről „*egész Európa beszél.*”⁵⁹ Megjegyzi Takács János testén több sebhely korábbi véres verekedés jeleire utalhat. „*A győri törvényszék börtöneiben rendes lakó volt*”, tehát nem először került a bíróság elé. Ír betegségéről, a börtöngörvélyről, melyben büntársa, Gede is meghalt.⁶⁰ Megtudjuk, hogy Gede emésztőrendszerét, míg Takács fültő-, nyak és áll alatti mirigyait támadta meg ez a kór, melyek között tyúktőzés nagyságú is volt. A törvényszéki orvos nagy részletességgel ismerteti a halál beálltának meghatározását (öltözet felbontása, légzőszervek, szív „*vérkeringés életműveit*”, szemek szemhártyáját, „*láták*” vizsgálata).⁶¹ Mint írja a másodszori vizsgálat is a halál beálltát igazolta. Ebből a cikkből tudjuk meg, hogy a holttestet azért szállították el sietve, mert a „*néptömegetől menekülni*” próbáltak. Megjegyzi, hogy egyik orvostársa kijelentette, hogy „*csuda lenne*” ha nem ébredne föl, emiatt a halott. Közli, hogy a boncteremben a gimnázium fizika tanára várakozott, aki a kihülés előtt izommozgásokat akarta tanulmányozni,

⁵⁵Köszönet dr. Pák Zoltán Árpádnak az értékes információkért!

⁵⁶Vasárnapi Ujság, 1880. XXVII. évfolyam, 16. szám, 260.

⁵⁷Feltehetően arra a pletykára gondol, amit a Pesti Napló is közöl, miszerint azért tartották titokban az esetet, mert az urak „*kicsínálták*”, hogy ne kelljen neki meghalni. Takács kórházi halálára pedig azt találták ki, hogy a botránny miatt kellett megölni. In: Pesti Napló, 1880. 31. évfolyam, 94. szám, péntek, április 16. Reggeli Kiadás, 3.

⁵⁸Vasárnapi Ujság, 1880. XXVII. évfolyam, 17. szám, 270.

⁵⁹Vasárnapi Ujság, 1880. XXVII. évfolyam, 17. szám, 274.

⁶⁰Hankó Vilmos a Székelyföld című művében említi a görvélykort, amelyre a korondi sósforrás vizét tartják jónak: „*A fürdők használata után pedig leginkább a csúzos és közsvényes betegségek, izzadmányok, görvélykór, bőrbántalmak gyógyulnak.*” 113.

⁶¹lata = pupilla

amelyet a „*villamfolyam*” hoz létre. Azt is leírja, hogy egy egyszerű mozdulattal, amikor érezte, hogy gyöngén, de dobog a szív, megölhette volna az akasztottat, azzal, hogy „*a villanygép sodronyát csak egy pillanatra oda érteti a beteg halántékához*”, de nem tette. Szerinte nem ő hibázott, hiszen félórával az akasztás után is megtörténhetett volna ugyanez. Az ébredés tulajdonítható a mirigydaganatoknak, és a „*halottaskocsi a rossz kövezen vágatva hozta a hullát, és annyira megrázta, hogy a legügyesebben alkalmazott élesztési kísérlet sem tehette volna jobban.*” Említi a 16-án Bécsben tartott gyűlést és Billroth tanár véleményét, miszerint az orvost felelősségrevonás ebben az esetben „*nem érheti*”.⁶² Ugyanebben a számban tudósítanak arról is, hogy a bécsi orvos-egylet vita tárgyává tette az esetet, és Billroth úgy nyilatkozott, hogy „*a tudomány hiányos s hogy a halál meghatározására föllállított tételek nem csálthatatlanok.*”⁶³

A Pesti Napló is több írást jelentetett meg a témával kapcsolatban. Az 1880. április 15-i újság reggeli és esti száma közöl cikkeket az esetről. A reggeli kiadás a megtörténteket „*rémeseznek*” nevezi, amely „*nagy szenzációt kelt a fővárosban.*”⁶⁴ Újabb részleteket közöl az akasztásról és a feléledésről: „*az első vágásra délelőtt fél tizenegykor a test megrázkódott, s a holtak vélt életre kelt.*” Az esti kiadás „*A győri kivégzés*” címmel közöl egy sürgönyt: „*Takács 7 órakor borzasztó fájdalmában kiugrott ágyból és ápolóit irtózatosan megtámadta ugyanannyira, hogy a beteget szíjjakkal le kellett az ágyhoz kötni, egész éjet nagy kínok közt a legnyugtalanabbul tölte.*”⁶⁵ Megtudjuk azt is, hogy reggel 7 órakor nagy kínok közt meghalt és a boncolása másnap reggel lesz. A cikk tájékoztat arról is, hogy az igazságügy minisztert „*folyton értesítették a beteg hogyléte felől*”, és a törvényszéki orvos ellen „*erényes vizsgálatot sürgetnek.*” Az 1880. április 16. péntek reggeli kiadás „*ered. sürg.*” alapján közli a fejleményeket. Mint írja: „*az egész város a legnagyobb és legkinosabb izgatottságban volt.*” Közli, hogy Takács a kórházban meghalt. A hóhér munkáját korrektnek nevezi, és a test korai levételét, „*elhirtelenkedését*” tartja a feléledés okának. A közfelháborodásra is hoz példát: „*A nép iszonyuan fel van háborodva. Egész bucsujárás volt tegnap a közeli falvakból.*”⁶⁶ A pletykát is közli, miszerint azért volt titokban az eset, mert az urak „*kicsinálták*”, hogy ne kelljen neki meghalni. Takács kórházi halálára pedig azt találták ki, hogy a botrány miatt kellett megölni. Mint írja a pletyka alapja az, hogy Schmidt kórházi orvos életbe akarta tartani Takácsot. Az ügyész kérdést tett fel az igazságügyésznek az ügyben, hogy életmentési kísérletet kezdhetnek-e Takácson. A válasz érthetetlen volt: „*Utasítás később*”. Dicséri Schmidt orvost, aki kötelességszerűen ennek ellenére mégis elkezdte az újraélesztést. A cikk leszögezi: a felelős az esetért Sikor orvos. Kijelenti azt is, hogy az az állítás, - amelyet más lapok megírtak -, miszerint több orvos is jelen volt, illetve a szállítás alatt Takács már csuklott, mindez alaptalan mendemonda. Az újság április 17-i reggeli kiadása, „*Egy orvos*” aláírással, Győr, április 15. dátumozással közöl egy levelet. „*A feltámadt halott. (Levél a szerkesztőhöz)*”⁶⁷ cikk egy hasonló hat évvel korábbi esetet idéz, amely az „*osztrák birodalom székvárosában*” Francosconival történt. A névtelen orvos a feléledés okaként a nyaki mirigyeket, és „*nagy fokú rázkódását*”, valamint az akasztófáról való gyors levételt okolja. Mint írja jelenleg a törvényszéki orvostan szerint a halál egyetlen bizonyítéka, a „*rohadás*”.

Az esti kiadás a boncolásról tájékoztat a „*Hon*”-nak küldött távirat alapján. Megismerjük a boncolás időtartamát (8-tól fél 10-ig), és a boncolás eredményét. Megtudjuk hogy „*Dr.*

⁶²Vasárnapi Ujság, 1880. XXVII. évfolyam, 17. szám, 274.

⁶³Vasárnapi Ujság, 1880. XXVII. évfolyam, 17. szám, 277.

⁶⁴Pesti Napló, 1880. 31. évfolyam, 93. szám, csütörtök, április 15. Reggeli Kiadás

⁶⁵Pesti Napló, 1880. 31. évfolyam, 93. szám, csütörtök, április 15. Esti Kiadás, 1.

⁶⁶Pesti Napló, 1880. 31. évfolyam, 94. szám, péntek, április 16. Reggeli Kiadás, 3.

⁶⁷Pesti Napló, 1880. 31. évfolyam, 95. szám, szombat, április 17. Reggeli Kiadás, 3.

Lumniczer városi főorvos vezetése alatt, Offner városi alorvos Schmidt kórházi orvos segédkezése mellett” megtörtént a boncolás. A halál közvetlen oka: „*tüdővizényő*”.

A legtöbb cikket (15) a *Függetlenség* politikai, közgazdasági és társadalmi napilap közölte a „*győri csudáról*”. Megtudjuk, hogy az már biztos, hogy nem a „*szedreskertben, mint híresztelik, hanem a megyeház hátsó udvarán fog végrehajtatni*” az ítélet. Azt is megtudjuk, hogy az elítéltet múlt szombaton szállították a „*m.óvári*” börtönből Győrbe. Újabb információ, hogy a börtönorvos tegnap egy daganatot metszett fel az elítélt nyakán.⁶⁸

Április 10-i szám leírja Oroth Zsuzsanna székely leány „*rögtönbíróági tárgyalását*”. Megtudjuk, hogy már kész az akasztófa és „*Kozarek a budapesti hóhér is ott ólalkodott két legényével.*” A törvényszék kétnapi tárgyalás után „*tompaelműséget*” állapított meg, mivel a vádlott nem emlékezett semmire, és állandóan gyermekét hívta. Kozarek Háromszéken „*nagy borzasztó bámulat tárgy a volt*” és azzal dicsekedett, hogy már 17 embert végzett ki, és Győrben a gyilkos Takácsot köti fel hamarosan.⁶⁹ Az újság közli a táviratot, amely szerint ma reggel 7óra 10 perckor hirtelen meghalt. Az újság tudósítójának levelét is közli, amely részletesen beszámol a beteg állapotáról: „*Takács tegnap 10-től délután 3 óráig kábultan aludt és horkolt, ütőere 120-vert, őrjöngött, lekötözték, estére szörnyű kínjai voltak, reggel négykor jobbulás állt be.*” Közli Schmidt orvossal való párbeszédet is.⁷⁰ Ismerteti, hogy hét óra után vonaglani kezdett, és „*szívhűdésben*”, másverzió szerint „*tüdőhűdésben*” halt meg. Megtudjuk, hogy holnap lesz a boncolása. „*A boldogtalan tehát közel 24 órával érte túl első halálát*”- állapítja meg a cikk írója. Közli még a kórházigazgató szavait, amely arról számol be, hogy már 30 embert boncolt, de még meleg testet nem sikerült kapnia. Leírja, hogyan éledt fel a boncasztalon Takács. A cikk szerzője hivatkozik a „*Neue F. Presse*” újságra, amely azt írta, – megvédve Sikort –, hogy azért vették le ilyen korán (hat perc után) az akasztófáról, hogy a kórházigazgatónak meleg testtel tudjon szolgáltatni az experimentumokhoz. Egy máik tudósítást is idéz, miszerint Bierbauer Lipót bencés pap elektromos kísérletet indított meg a testen: „*Az elektromos érintésre az akasztott ember hörögni és mozogni kezdett. Mindnyájan elszornyedtek.*” Megtudjuk, hogy Tauber Károly a gyilkos védőügyvéde táviratban kért kegyelmet a királytól. Pauler miniszter válasza a győri államügyész sürgönyére pedig az volt, hogy „*Nem bonczolandó! egyelőre mint páciens gyógykezeltessék.*” Pesti Naplóból azt az információt közli, miszerint az ügyész és Sikor ellenezte a gyógykezelést. Az érvágást sem végezhetette el az orvos utasítás hiányában. A újságíró dicséri Schmidt József kórházigazgatót, „*aki úgy járt el – ápolva a szerencsétlent, dacára az ellenzéseknek – mint az egy emberi szívű és hivatását szentnek tekintő orvoshoz illik.*”⁷¹

„*Takács holtestét...*” kezdetű írás jelent meg következő nap április 18-án. A cikk ismerteti a boncoláson résztvevőket (Lumnitzer, Ofner, Schmidt, és „*több orvos, ügyvéd és író is jelen volt.*”) és a részletes jegyzőkönyvet. „*Takácsot tegnap egész csöndben eltemették*”- tudjuk meg a cikkből.⁷²

A keddi számban két cikk is érinti a témát. A „*bécsi orvosegylet*” szombaton rendkívüli közgyűlést hívott össze, „*melynek egyedüli tárgya a győri megvitatása akasztás volt.*” Elsőkét dr. Hofman szólalt fel, aki „*oltalmába vette a hóhért.*” Billroth, a nagy orvosi tekintély több hasonló esetet sorolt fel, ami alapján megállapítja, hogy az az orvos, aki a halál beálltát igazolja az a „*legártatlanabb*”, „*az orvos egészen korrekt járt el s minden felelősség alól felmentendő*”. A győri esetet így konstatálja: „*a tudomány hiányos, s hogy a halál meg-*

⁶⁸Függetlenség, 1880. április 9. első évfolyam, 98. szám, 3.

⁶⁹Függetlenség, 1880. április 10. első évfolyam, 99. szám, szombat.

⁷⁰Ebből a cikkből idéz a börtönkönyvben talált jegyzőkönyv.

⁷¹Függetlenség, 1880. április 17. első évfolyam, 106. szám, szombat, 3.

⁷²Függetlenség, 1880. április 18. első évfolyam, 107. szám, vasárnap

határozására felállított tétek nem csalhatatlanok.”⁷³ Sikerült megtalálni az orvosi gyűlés jegyzőkönyvét, amely beszámol az 1880. április 16-i és az 1880. április 23-i ülésről.⁷⁴ Az 1880. április 16-i ülés jegyzőkönyve szerint az elnök prof. Billroth udvari tanácsos úr, a jegyzőkönyvvezető dr. Nicoladoni docens úr. Prof. Hoffmann előadja az esetet, ami Győrben, a „Takác” nevű rablógyilkos kivégzésekor történt. Mint említi kettő levelet kapott az esetről, amelyek szerint 8 nappal az ítélet végrehajtása előtt T. nyaki mirigyfolyadék (Drüsenabszess) operáción esett át, állítólag farkastorka is volt; reggel 8 órakor kivégezték, de miután az orvos megállapította a halál beálltát, már 10 perc után levették a kötélről. Prof. Hoffmann abban látja Takács feltámadásának legegyszerűbb magyarázatát, hogy túl korán vették le az elítéltet a bitófáról. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy akasztásnál a halál nagyon gyorsan beáll. A jegyzőkönyvben szerepel az is, hogy Taylor azt nyilatkozta, hogy leggyakrabban már 5 perc után sem sikerülhet egy akasztottat magához téríteni és Tardien szerint is 10 perc a maximális idő a halál beálltának eléréséhez. Prof. Hoffmann egyéni tapasztalatok alapján is bizonyítottan tartja, hogy a legtöbb esetben az újraélesztés esélye nagyon gyorsan elillan. A győri esetben Hoffmann szerint más momentumok játszhattak közre. Azt a nézetet képviseli, miszerint akasztásnál a halál beáll: a levegőcsatornák elzáródásakor, a nagy nyaki ütőerek elzáródásakor és ezáltal a nagyagyban a vérkeringés hirtelen és tartós megszakítása következtében. Utóbbi okozza az azonnali öntudatlanságot, miközben a további folyamatokban mindkét momentum kölcsönös hatása mutatkozik meg. A győri esetben lehetséges, hogy a meglévő mirigydaganatok és a farkastorka miatt e két momentum kialakulása megghiúsult. Lehetséges, hogy a mirigydaganatok miatt a kötél nem a gégefő és a nyelvcsont közé került, hanem mélyebben feküdt és ezért a levegőcsatornák nem záródtak el teljesen. Továbbá a farkastorka okozta szövethiány az epiglottis és a nyelvcsont hermetikus elzárását is megghiúsította és ezen kívül a nyakon található tumorok megakadályozhatták az ütőerek teljes elzáródását. Billroth professzor szerint a törvényszéki bírónak nem róható fel hiba, hiszen a halált csak a légzés és a szívdobogás leállításával tudta konstatálni. Hogy mennyi esélye van az újjáélesztésnek, arról az orvosoknak különböző téziseik vannak. A győri esetről még fel lehet tenni a kérdést, hogy a pulzus és a légzés visszatérének ellenére miért halt meg végül mégis az elítélt? Prof. Hoffmann úgy gondolja, hogy lehetséges, hogy a gégefőn vagy a nyelvtőn keletkezett törés vagy egy hangszárvizenyő okozta a halált; ilyen eset megkötözött esetekben nem ritkaság. Ő is úgy gondolja, hogy a törvényszéki bírónak nem hibás, de nem ért egyet azzal, hogy csak azért halottá lehet nyilvánítani valakit, mert megszűnt a légzése és szívdobogása.⁷⁵

A Székely Közlöny is foglalkozott az esettel. Négy újságcikk említi a győri esetet, illetve Oroth Zsuzsanna tárgyalását. „Kozarek felsült” kezdetű írás tudósít a feléledésről. „A végrehajtás után az orvosok konstatálván a halált, a test bevitetett a bonczterembe, hol azonban a holtak vélt csakmáhamar magához tért.”⁷⁶ A másik cikk a boncolási jegyzőkönyvből idéz és a feléledésnek okaként, a halottat szállító szekér rázkódásának és sebes ügetésben való „kissé távoli kórházba szállításának” tulajdonítja.⁷⁷

Az esetnek jogi következménye is lett.⁷⁸ Dárday Sándor Igazságügyi Törvénytárában három paragrafus is érinti az általam kutatótt esetet. A 3.§. elrendeli, hogy ítéletvégrehajtó

⁷³Függetlenség, 1880. április 20. első évfolyam, 109. szám, kedd, 4.

⁷⁴Bécsi Orvosok Társasága Hirdetője. 1880. április 22. 25. sz. In: Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Köszönet mag. Gerda Koller bécsi könyvtárosnak az értékes dokumentumért!

⁷⁵Köszönet Sipos Judit nyelvtanárnak, kolléganőmnek a bécsi kutatásban és fordításban nyújtott segítségével!

⁷⁶Székely Közlöny Ismeretterjesztő, vegyes tartalmú napilap, Kézdi -Vásárhely, II. évf., 1880. április 18. 16. sz. 11. Köszönet Dimény Erikának az értékes újságcikkekért!

⁷⁷Székely Közlöny Ismeretterjesztő, vegyes tartalmú napilap, Kézdi -Vásárhely, II. évf., 1880. április 25. 17. sz. 10.

⁷⁸Itt csak azt említem, ami témánkhoz tartozik. Lásd még LANZENDORFER

csak az lehet, aki sikeresen végezte eddig a munkáját, a 4. § az akasztás előtti orvosi vizsgálatot írja elő, a 12. § 30 percre hosszabbítja meg a felakasztott egyén bitófán való függését: 4. §. Még a 3 §.-ban előírt intézkedést is megelőzőleg köteles a királyi ügyész az elítéltet a börtönorvos által megvizsgáltatni a végből, hogy nincs-e ez oly testi állapotban (súlyos betegség, erős daganatok a nyakon stb.,) mely az ítélet végrehajtásának akadályul szolgálhatna.,⁷⁹

„12. §. A kivégzettnek hullája azon időponttól fogva, melyben a törvényszéki orvos a segédorvossal egyetértőleg a halál bekövetkeztét határozottan constatálta, még 30 perczen át a bitófán érintetlenül hagyandó, s csak ezután újabb orvosi vizsgálat megtörténével emelhető le a bitófáról, két óra lefolyása előtt azonban azon épületből vagy zárt helyről, a hol a kivégzés történt, el nem szállítható, sem pedig fel nem bonczolható.”⁸⁰

Az eset után hatvanhat évvel, a Független Kisgazda lap „A régi Győr” címmel ismét feleleveníti a történetet: „... 1880-ban egész Európa orvostudorait és sajtóját hónapokon át foglalkoztatta egy győri kivégzés.”⁸¹ Megtudjuk, hogy dr. Sikor állapította meg a halál beálltát és a macskakövön „elzötyögtették” a holttestet az újvárosi kórházba. Az írás megemlíti, hogy akkor Lumnitzer Károly volt a városi tisztifőorvos és kórházigazgató, akinek barátja volt Bierbauer Lipót bencés tanár, aki „szenvedélyes villamos kísérletező volt”. Barátja megengedte neki, hogy Takácson kísérletezzen, de közben Takács „többször összerándult”, így Schmidt József sebésszel újra életre keltették. A cikk azt is említi, hogy másnap reggel „azonban végérvényesen meghalt az - ágyban!” Sikor orvost ezért „persze kikezdték, alig volt maradása Győrött. Még nótát is faragtak róla.” Az írás megjegyzi, hogy „az egész ország jogásza, de még az országgyűlésen is arról vitatkoztak, hogy ha Takács életben maradt volna -másodszor kivégezhették volna!?”⁸²

BEFEJEZÉS

Megállapíthatjuk, hogy a balladakutatás során számos orvostörténeti dokumentum, adat került elő. Több régi orvosi szakszót („vérkeringés életművei”, „szemek szemhártyája = „láták”), korábbi betegségnevet („tüdővizényő”, „szívszélhűdés”, „görvény”, „skorbut”) találhattunk a forrásokban. Újabb életrajzi adatokat kaptunk híres orvosokról (Lumnitzer Károly, Ofner József, Schmidt József, Theodor Billroth, Hofmann, Rosenthal, Sikor József, Petz Lajos) fizikusainkról (Jedlik Ányos, Bierbauer Lipót). Forráskritikai szempont is érvényesült, például Jedlik személyével és mentalitásával, cselekedeteivel kapcsolatban. A kutatás különböző intézmények történetéhez is szolgáltathat adatokat (Szentháromság Kórház, Karolina Kórház, Megyeháza, Börtön). Másrészt fizikátörténeti „felfedezéseket” hozott elő (villamos áram gyógyászati alkalmazása). Például gondolhatunk Petz véleményére, miszerint azért szállították Takács Jánost az újvárosi kórház halottas kamrájába, mert Bierbauer Lipót villamos kísérleteket óhajtott ott rajta elvégezni. A gimnázium fizika tanára ugyanis a kihűlés előtti izommozgásokat akarta tanulmányozni, amelyet a „villamfolyam” hoz létre. Vagy a híres bécsi orvos Rosenthal véleményére: miszerint a halál biztos megállapításához feltétlenül szükséges a „villanyozási próba”.

Pák Zoltán Árpád úrtól kaptam még egy érdekes információt, miszerint 1877-ben megjelent Halottkémi kalauz című könyvben már mint módszer szerepel a villamáram alkal-

⁷⁹Dr. Dárday Sándor: Igazságügyi Törvénytár. Rendeletek- és döntvényekkel kiegészítve. Negyedik rész. Büntetőjogi törvények. Athenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1895. 595. Utasítás a halálbüntetés végrehajtása körül követendő eljárásra nézve. Ad 2106. 1880. aug. 9. szám, valamint köszönetet szeretnék kifejezni dr. Nánási László főügyész úrnak az értékes adatért!

⁸⁰DÁRDAY, 1895. 596.

⁸¹Független Kisgazda, 1946. október 20. I. évfolyam 138. szám, 2. Köszönet az értékes cikkért a Győr- Moson-Sopron Megye Győri Levéltár Dolgozóinak!

⁸²Független Kisgazda, 1946. október 20. I. évfolyam 138. szám, 2.

mazása: „izomíngerek teljes megszűnésére: villaáram alkalmazása.” A könyv azt állítja, hogy az izmok villamos ingerre a halál beállta után még 2.1 órán át mutatnak visszahatást.⁸³ Egyetérttek Pák úr azon véleményével, hogy a villamos ingerlés módszerét feltehetően nem először próbálták ki 1880-ban Győrben, az első kísérleti alany nem a péri gyilkos lehetett. Úgy gondolom tanulmányom újabb adalékokat nyújthat egy „életbevágóan” fontos orvosi eszköz, a defibrillátor történetéhez is, hisz ez a kísérlet tulajdonképpen a később az egész világon elterjedt újraélesztő elektrosokk egyik próbája volt, akár akarattal történt Takács János „feltámasztása”, akár véletlenül.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BALOGH János: Egy 100 éves altatógép. In: Orvostörténeti Közlemények. (Szerkesztő-moderátor: Antall József) Budapest, 1973. 225-235.
- [2] BRENCSÁN János: Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata. Harmadik kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. scrofula (441.), lymphadenitis tuberculosa (299.)
- [3] BÉKÉS István: Magyar Ponyva Pitaval. A XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig. Minerva, Budapest, 1966.
- [4] BICZÓ Zalán: Győri Orvoséletrajzi Lexikon 1. kötet. A kezdetektől 1945-ig. Győr, 2006.
- [5] Dr. DÁRDAY Sándor: Igazságügyi Törvénytár. Rendeletek- és döntvényekkel kiegészítve. Negyedik rész. Büntetőjogi törvények. Atmenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1895.
- [6] FERENCZY Viktor: Jedlik Ányos István élete és alkotásai (1800- 1895) Győr, 2000.
- [7] HANG Ferenc: A törvénytörvények teréből. Hazai és külföldi bűnesetek és fenyegető pörök gyűjteménye. I. kötet, Budapest, 1875. 11.
- [8] HANKÓ Vilmos: Székelyföld. Budapest, 1993.
- [9] HEGEDŰS Péter- SZABÓ Zoltán: Vaskakas is talál szelet. Győr története. The weathered vane. History of Győr. Győr, 2008.
- [10] HORVÁTH Árpád: Megkésett világhír. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- [11] HORVÁTH Gábor: Kis győri kalauz. Horváth Kiadó, Győr 2004.
- [12] Dr. KENYERES Balázs: Törvénytörvények Orvostan. I. kötet. Bevezetés. Anyagi és alaki jog. A szakértők igénybevitelére vonatkozó szabályok. A nemi életre vonatkozó orvosi bizonyítás. Testi sértések. Az ember halála. Eggenberger-féle Könyvkiadóvállalat, (Hoffmann és Vastagh Kiadása) Budapest, 1909. (Külső borítón 1910-es évszám szerepel)

⁸³A könyv célja: "gyakorlati útmutatás a hivatalos szabályrendelet alkalmazására és megértésére; a szabályrendelet hivatalos szövegével". Néhány érdekes halottvizsgálati módszer a könyvből:

1./ a légzés fennállítására: tükör, pihe toll, gyertyaláng, ányosos ammonszesz az orr alá.

2./ vérkeringés fennállítására: tüvel való szurkálás, sebek ejtése, mustárolaj-szeszes bőr bedörzsölés, a bőr durva kefével való kefézése.

3./ szívműködésre: tapintás, közvetlen hallgatózás a szívtájékon.

4./ izomíngerek teljes megszűnésére: VILLANYÁRAM ALKALMAZÁSA.

A halottképek kötelező eszközeit, felszerelését a rendelet alapján így írja le: 1: érvágó gerely, 2: 100 g mustárolaj-szesz, 3: ányosos ammonszesz, 4: kötszer, 5: vastagabb tű, 6: nyomtatványok. Nincs említés a sztetoszkópról, amelyet az 1800 -as évek első felében fejlesztettek ki, és a fonendoszkópról, amelyet az évszázad közepén Amerikában fejlesztettek ki. Pák Zoltán Árpád dédunoka szerint ez a könyv biztosan meg volt dr. Sikor Józsefnek is, akinek a könyvtára ebben az időben - Borovszky Samu szerint - 883 kötetből állott, amelynek a fele természettudományi, kisebb része szépirodalmi volt. Köszönöm Pák Zoltán Árpádnak az információt!

-
- [13] Dr. KENYERES Balázs: Törvényszéki Orvostan. III. kötet. Az ember élete elleni bűntettek és vétségek. Eggenberger-féle Könyvkiadóvállalat, (Hoffmann Béla Kiadása) Budapest, 1911. (Külső borítón 1912-es évszám szerepel)
- [14] LANCZENDORFER Zsuzsanna – GÜLCH Csaba: A vérző liliom. Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében. Győr, 2003. 206 p.
- [15] LANCZENDORFER Zsuzsanna: A „győri csuda” – Ballada és valóság. In: Tudományos előadások. Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottság, 2009. 111-128.
- [16] LANCZENDORFER Zsuzsanna: A győri „csudahalott” históriája. In: XII. Apáczai-Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia, 2008. A reneszánsz értékei, az értékek reneszánsza. Tanulmánykötet. Szerkesztő: dr. Lőrincz Ildikó Győr, 2009. 706-714.
- [17] LANCZENDORFER Zsuzsanna: Egy gyilkosságballada visszhangja a korabeli sajtóban. In: XIII. Apáczai-napok. Nemzetközi Tudományos Konferencia. 2009. Kreativitás és innováció – Álmodj, alkoss, újíts! Tanulmánykötet. (CD) Szerkesztő: dr. Lőrincz Ildikó Győr, 2009. 314-325.
- [18] LANCZENDORFER Zsuzsanna: Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán. I. rész In: Ügyészek Lapja, tizennyolcadik évfolyam, 2011. 1. szám, 89-99.
- [19] LANCZENDORFER Zsuzsanna: Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán. II. rész, In: Ügyészek Lapja, tizennyolcadik évfolyam, 2011. 2. szám, 81-90.
- [20] A PALLAS NAGY LEXIKONA. Az összes ismeretek enciklopédiája XV. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897.
- [21] Dr. PETZ Aladár: Győr Szabad Királyi Város Szentháromság Közkórházának Multja És Jelene. (1749-1928.) Győregyházmegyei Alap Nyomdaműintézete, Győr, 1929.
- [22] SEBŐ Ferenc: Vikár Béla népzenei gyűjteménye. Budapest, 2006.
- [23] SZALÓKY Albert OSB: Győr. Jedlik Ányos Emlékkiállítás. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 596. Budapest, 2007.
- [24] SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1899. VI. kötet, (Kenyeres Balázs 27.)
- [25] Dr. POÓR Ferenc- THULLER István (szerk.): 150 éves a mosonmagyaróvári Karolina Kórház (1860-2010) Mosonmagyaróvár, 2010.
- [26] VALLÓ István: Győr ismertetése és tájékoztatója. Győr, 1930.
- [27] VELNER András: Jedlik Ányos. 2008.
- [28] Dr. ZALAY Pál (Összeállította): Halottkémi kalauz. Orvosok és képesített halottkémek használatára. Budapest, 1877.

Recenzenti: Doc. PhDr. József Liszka, PhD.

Mgr. Szabolcs Simon, PhD.